

TÜRKİYE'DE FELSEFE

Sorunlar ve Çözümler

Yayına Hazırlayan
Celal TÜNER

Türk Felsefe Derneğinin 30. Yıl Anısına

TÜRK FELSEFE DERNEĞİ YAYINLARI: 3

TÜRKİYE'DE FELSEFE
Sorunlar ve Çözümler

Yayına Hazırlayan: Celal TÜNER

© TÜRK FELSEFE DERNEĞİ (Sertifika No: 36609)

Mizanpaj ve Kapak
FCR Yayın Reklam
(0312. 310 08 60)

Baskı ve Cilt
AYDAN BASIM ve YAYIM LTD. ŞTİ.
Örnek Sanayi Sitesi Alinteri Bulvarı
364. Sokak No: 4 Ostim/ANKARA
Tel: 0312. 354 46 27-28

1. Baskı: Mayıs 2018

ISBN: 978-605-68026-1-4

TÜRK FELSEFE DERNEĞİ
Necatibey Caddesi No: 8/122 Kızılay/ANKARA
Tel-Faks: 0312. 231 54 40
www.tufed.org.tr • info@tufed.org.tr

TÜRKİYE'DE FELSEFE

Sorunlar ve Çözümler

Yayına Hazırlayan
Celal TÜNER

Ankara 2018

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ-----	7
ÇEVİRİ KÜLTÜRDEN ÖZGÜN KÜLTÜRE: Kendi Felsefemiz Yolunda Ömer Naci SOYKAN-----	19
FELSEFE VE YERELLİK: Bilginin İçselleştirilmesi Şafak URAL-----	41
YÜKSEK DİN ÖĞRETİMİNDE 'FELSEFE'YE YER BULMAK Celal TÜNER-----	67
TÜRKİYE'DE FELSEFE EĞİTİMİNİN YAYGINLAŞTIRILMASI Nurten GÖKALP-----	81
TÜRKİYE'DE FELSEFE VE EĞİTİMİ Şahabettin YALÇIN-----	99
TÜRKİYE'DE FELSEFENİN SORUNU, TÜRKİYE'NİN FELSEFİ SORUNU Ali TAŞKIN-----	109
TÜRKİYE'DE FELSEFENİN YÜZLEŞMEK ZORUNDA OLDUĞU BİR SORUN: <i>Medeniyet Buhranı</i> Prof. Dr. Levent BAYRAKTAR – Arş. Gör. Rabia DİRİCAN-----	139
FELSEFENİN TÜRKİYE YA DA TÜRKÇE İLE NE GİBİ BİR DERDİ OLABİLİR Kİ? N Eki ve Düşünme Üzerine Bir İnceleme Engin YURT-----	155
GEÇ-OSMANLI FELSEFE HAREKETLERİ: Türkiye'de Çağdaş Felsefenin Başlangıçları Ali UTKU-----	191
GELECEK KUŞAKLAR İÇİN TÜRKİYE'DE FELSEFENİN YENİDEN YAPILAN- DIRILMASI Güncel ÖNKAL-----	215
TÜRKİYE'DE FELSEFENİN BUGÜNÜ: Lisans Müfredatlarının Sayısal Ana- lizi Mehtap DOĞAN-----	231

FELSEFE VE YERELLİK: *Bilginin İçselleştirilmesi**

Şafak URAL**

Felsefenin spekülâtif bir alan olduğu, insan, evren, Tanrı gibi alabildiğine genel konuların onun ilgi alanını oluşturduğu kabul edilir. Bu bir bakıma doğru bir değerlendirmedir. Felsefe eğitimi ontoloji, epistemoloji, ahlak, estetik gibi genel felsefe başlıkları dikkate alınarak gerçekleştirilir. Bu başlıklar da tüm insanlığı ilgilendirdiği düşünülen genel sorunları kapsar. Geleneksel felsefe tarihi, bu tür sorunların kronolojik bir sıra çerçevesinde işlenmesidir; dolayısıyla da felsefe, tümel ve evrensel sorunlara filozofların verdiği cevapların bir toplamı olarak görülebilir. Bu özellikleri açısından bakıldığında felsefe ile yerellik arasında herhangi bir ilişki kurmak hiç de kolay değildir. Çünkü bu bakış açısı, felsefenin, tümel, evrensel ve her toplum için geçerli sorunlarla ilgili olduğunu söylemektedir.

“Yerellik” denilince “belli bir topluma, özellikle de onun ekonomik, sosyal, tarihi ve kültürel özelliklerine veya belirli bir zaman dilimine ait olmak” düşünülebilir. Bu durumda, felsefi sorunların ortaya çıkışı ve gelişmesi ile yerellik arasında bir ilgi kurmak da imkansız gibi görünmektedir.

---

* Bu yazı, 3-7 Mayıs 2017 tarihlerinde Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesinde “II. Uluslararası Felsefe, Eğitim, Sanat ve Bilim Sempozyumu”na sunulan “Felsefede Yerellik (Mümkün ve Gerekli midir?)” başlıklı bildiriye bazı ufak ilave ve değişiklikler yapılmış halidir. En büyük değişiklik, son kısımda yapılan eklemelerdir.

** Prof. Dr., Mantık Derneği Başkanı, www.safakural.com

Ne var ki, görünüşteki bu uyumsuzluklara rağmen aslında yerel olanla genel olan arasında, felsefe yapmak bakımından içten içe bir ilişki vardır. Hatta felsefe yapmak için, aşağıda üzerinde durulacağı gibi, tümel olana yerel olandan ulaşmak gereklidir.

Basit ve bilinen bir sorunun, “felsefe niçin Antikçağ’da Ege kıyılarında başlamıştır?” sorusunun bir bakıma cevabı, yerellikte yatmaktadır. Çünkü bu dönemde Ege kıyıları, felsefe yapmaya elverişli (yerel) koşulları sağlamıştır. Bu koşullar, her ne ise, o bölgeye has özelliklere sahiptiler; ve dolayısıyla da bir tümellik içermiyorlardı. Bu sayede felsefe, herhangi bir yerde değil de söz konusu coğrafyada ortaya çıkabilmiştir: görünen o ki, toplumun gerek sosyal, kültürel, ekonomik özellikleri, gerek tarihi koşullar felsefenin bu kıyılarda ortaya çıkmasının (yerel) gerekçesini oluşturmuştur.

Felsefe yapabilmek aslında yerellikten bağımsız değildir. Çünkü felsefeyi karakterize eden tümel ve evrensel sorunlar aynı zamanda bireylerin ve toplumun kendine özgü sorunların cevaplarını da içerirler. Bu açıdan bakıldığında felsefe, hem bireysel hem de toplumsal ihtiyaçlarımıza cevap verebilmek özelliğine sahiptir; hem de felsefe, uygulamalı hiç bir alanın sahip olmadığı kadar çok böyle bir özellik barındırır. Teknoloji, elbette öncelikli olarak günlük ihtiyaçlarımızı karşılama aracıdır; ama felsefe de düşünsel, bilişsel, manevi alanlarda kişisel, ve ayrıca ahlak gibi bir konuda toplumsal sorunlara çözüm önerme aracıdır. Bu noktada çeşitli sanat dallarının, edebiyatın ve kültür hayatının felsefeyle olan derin ilgisini hatırlamak yerinde olacaktır.

Edebiyat, sanat ve kültür faaliyetlerinin felsefeyle olan ilişkisi, yerellik ve evrensellik bağının yorumlanmasında, ilginç ortak özellikler taşırlar. Nitekim bir edebiyatçı, bir ressam, bir şair tüm insanlığın ortak duygu, düşünce

ve bakışını konu edinir; örneğin aşk, böyle bir evrenselliğe sahiptir. Ne var ki o aynı zamanda yereldir; çünkü toplumun sosyal, kültürel, tarihi özelliklerinden beslenir. Şairler, romancılar gündalarını bulunduğu toplumdan, o toplumun kültürel yaşamından alırlar. Ama bunları (müzikte enstrüman ve form, resimde akımlar, şiirde ses uyumu gibi) genellik içeren yöntemler aracılığıyla işlerler. Benzeri durum felsefe için de geçerlidir: felsefede de sorunlar bir yönüyle yereldir, ama çözümler ortak bir yöntem ve tüm insanları ilgilendiren bir tümellik içerirler.

Yerellik ve tümellik arasındaki geçiş imkanı, özellikle konu ve yöntem aracılığıyla elde edilebilir. Felsefenin konusunu oluşturan sorunlar, her çağ ve toplumda ortak özellikler taşırlar. Fakat daha da önemlisi, felsefenin, bu sorunların işlenmesinde kullanılan kendine özgü yöntemidir. Felsefe spekülative bir kurguya sahiptir; bu kurgu mantıksal bir örgü içerir ve yerine göre de deneysel/gözlemsel veriler kullanılır. Bu özellikler, bir sorunun felsefi açıdan ve dolayısıyla tümellik içerecek şekilde incelenmesinin önkoşu durumundadır. Fakat asıl önemli olan nokta, felsefenin kendine özgü yöntemidir. Bu yöntem aynı zamanda, yerel sorunların felsefi bir bakışla ele alınmasına, yerellik ve tümellik arasındaki geçiş de olanak verir. Bu yöntemin önemli bir özelliği, ilginçtir, sorunun çözümünden çok onun tanımlanıp ortaya konulmasına olanak vermesidir; çünkü felsefenin özelliği sorgulayıcı olmaktır. Bu özellik, felsefenin sadece spekülative bir kurgu olmak yerine, günlük yaşamın içine girmesi anlamına da gelir. Felsefenin sorgulama dışında diğere bir önemli özelliği ise, bir soruya veya bir soruna farklı cevaplar vermesidir. Bu cevaplar elbette tümellik içerirler; fakat bu tümellik, cevap aranan sorunların yerel olmasına engel değildir.

Düşünce tarihini yerellik ve tümellik arasındaki ilişki açısından yorumlamak, öyle görünüyor ki, felsefenin özel-

liklerinin ve işlevinin anlaşılması bakımından son derece önemlidir.

J. Locke (1632-1704) için zihin boş bir levhadır (tabula rasa) ve bilgilerimiz duyular aracılığıyla oluşturulur. Bu ünlü empirist düşünür için doğuştan getirilen bilgilerden söz edilmez. Öte yandan Locke'un yaşadığı döneme bakıldığında çok şiddetli bir cadı avının yaşandığı görülür. Birisinin cadı olduğuna ilişkin bilgi, Locke için doğuştan elde edilmiş olamaz ve dolayısıyla birisinin diğer kişi hakkında cadı olduğuna ilişkin yargısı, bir hurafe olmak dışında bir değeri olmayacaktır; dolayısıyla da hiç kimsenin doğuştan getirdiğini ileri süreceği bilgiler aracılığıyla herhangi bir kişiyi cadı olarak yakılmaya gönderme yetkisi de bulunmayacaktır. J. Locke'un özgürlük, mülkiyet gibi konulardaki görüşleriyle, Thomas Jefferson başta olmak üzere, Amerikan devletinin kurucusu diğer siyasetçileri etkilediği bilinmektedir.

Bütün bunlar, Locke empirisizminin yerel sorunlardan bağımsız olmadığını tipik bir göstergeleridir; ve bu yerellik, ortaya konulan felsefenin tümellik içermesine engel teşkil etmemektedir. Hegel'in sokak lambalarının yakılmasını devlet felsefisi içinde ele alışı¹, O'nun devlet felsefesinin arka planında Prusya imparatorluğunun olduğu, başta Marksist düşünürler olmak üzere Hegel sonrası düşünürlerin felsefeyi o dönemin sosyal sorunlarını anlamak ve onlara çözüm üretmek amacıyla kullandıkları, sanayi toplumunun insanı yeniden biçimlemesinin sonuçlarının varoluşçu felsefede görüldüğü bu vesileyle kolayca hatırlanabilir. Örnekleri çoğaltmak mümkündür; ve bu örneklerin hepsi de, felsefi sistemlerin kurulmasında, yerel olandan tümel olana gidişi işaret etmektedir.

---

¹ Hegel'in bu konuyu "Hukuk Felsefesinin Prensipleri" isimli eserinde işlemiş olduğu bilgisini veren değerli meslektaşım Deniz Özen'e teşekkür ediyorum

Viyana Çevresi felsefesinin başlangıçtaki amacı, bilindiği gibi metafizikten arınmış bir felsefe kurabilmektir; bu düşünencenin arkasında çeşitli felsefi ve bilimsel gerekçeler yatıyordu. Ama felsefeyi toplumsal olayları anlamak amacıyla kullanan Marksist düşünce, pozitivismle sıkı bir hesaplaşma içine girdi. Felsefenin toplumsal olayları açıklamada kullanılması, onlara yön vermek istemesi ve yerel olayları çıkış noktası olarak almasına çok tipik diğer bir örnek ise, O. Comte, S. Simon pozitivismidir. Bu düşünürler, o dönemde Avrupa'da gerçekleşen değişimi, tüm insanlık tarihini kapsamayı amaçlayan felsefi bir bakışın konusu yapmışlardır.

Şüphesiz felsefe kendine özgü bir etkinliktir ve bilimle ne kadar içten bağıntısı olsa da yapıcı ondan farklıdır. Bu farkı birkenere bırakmadan, felsefi sistemlerin yerel sorunlardan hareketle inşa edilmesinin bir benzerinin bilimde de karşımıza çıktığı ileri sürülebilir. Çünkü bilimsel gelişim (bu noktada Popper'in yanlışlanabilirlik görüşünü dikkate almak yerinde olacaktır), tekil olaylar, olgular veya gözlemlerle ilişki içinde ortaya çıkar. Burada bir yerellik değil, ama bir tekillik söz konusudur. Newton'un başına elma düşmesi elbette hoş bir hikaye olarak anlatılabilir; ama aslında Newton'un yaptığı, tek tek olgu ve olaylardan hareketle ulaşılan (-yasalar olarak ifade edilen-) genellemeler ortaya koymak olmuştur. Buradaki tek tek olgular, elbette (toplumsal özellikte bir) yerellikten çok farklıdır. Fizik olgular, evrenin her yerinde aynı şekilde gerçekleşme özelliğine sahiptirler. Yani fizikteki tekillik, bir yerellik içermemektedir. Ama vurgu da zaten bu noktada değildir. Önemli olan, bilimdeki teorik kurgunun tekil olaylardan hareketle (özellikle endüktif bir yöntem kullanılarak) oluşturulmuş olmasının, hangi disiplin sözkonusu olursa olsun, ortak bir özelliği ve kullanılan yöntemi ifade etme-

sidir. Bilimde tekil olaylarla ilgili olan bu özellik, felsefede yerel/kültürel olgulara tekabül etmektedir.

Günümüzde örneğin dil felsefesi, mantık ve matematik gibi araçların kullanılmasını gerektiren bir uğraş olarak karşımıza çıkmaktadır. Amaç, konuşma dilinin yapı ve işleyişini ortaya koymaktır; ama belli bir dilin yapısı (özellikle de İngilizce) inceleme konusu yapılmaktadır. Bu da bir tür yerellik gibi düşünülebilir; fakat bu tür bir yerellik ile yukarıda sözü edilen yerellik arasında ilgi kurmak sanırım gereksiz bir çaba olacaktır. Çünkü benim burada anlatmak istediğim, genel anlamda “felsefe yapma”nın, (yukarıda vurgulanan) yerellik olgusundan bağımsız olarak gerçekleşmediğidir.

Felsefenin eleştirel bir tutum taşıması onun bilinen çok temel bir özelliğidir. Fakat felsefeyi karakterize eden ve onu diğer bilgi türlerinden ayıran asıl özelliği, farklı cevaplardan oluşmasıdır. Bir çözüm ararken tek bir cevaba sapanıp kalmak, o sorunu çözümsüz hale getirmek anlamına gelebilir. Bu da felsefenin çok önemli bir işlevinden yararlanılamaması demektir. Böyle bir durumda sorun çözülememekle kalmayacak, büyük bir olasılıkla daha da karmaşıklaşacaktır. Felsefenin işlevsiz kılınması durumunda bir çözümün dikte edilmesi, doğmatik görüşlerin iyice karmaşıklaştırdığı yeni sorunların ortaya çıkması hiç de sürpriz olmayacaktır. Gelişime direnmek bilimde bile karşılaşılabilecek bir tavır olarak karşımıza çıkabilmektedir. Bu tutum, düşünce tarihinde örnekleri görüldüğü gibi, son derece sancılı sonuçlara sebep olabilmektedir. Sosyal içerikli sorunlarda ise tek cevap ile yetinmek veya bütün yolları kapatıp tek bir çözümde ısrar etmek, doğmatizmin çok tehlikeli bir boyutta ortaya çıkmasına kolayca sebep olabilmektedir. Sosyal olaylarda kontrollü deney ve gözlem yoluyla ileri sürülen görüşleri test etmek hiç de kolay değildir. Farklı çözümler, yani farklı cevaplar üzerinde tar-

tışmadan tek bir cevabın olduğunu kabul ederek hangi sorunu çözmek hatta çözmeye çalışmak mümkün olabilir? Ortada bir sorun veya çözüm aranan bir soru varsa, doğmatik tutum, cevabın bulunmasının önündeki en büyük engeldir.

Sorunun ne olduğunun tanımlayamamak ve bu yüzden de tek bir çözüme odaklanmak, günlük yaşantımızda bile sıkça karşılaştığımız bir davranış biçimi değil midir? Doğmatik bir bakışla sorunu yorumlamak veya bir sonuç vermediğini bilerek aynı şeyleri yapmaya devam etme alışkanlığının sayısız örnekleriyle bireysel ve toplumsal yaşantımızda da sıkça karşılaşmaz mıyız? Bu durumda felsefeyi, bir çözüme saplanıp kalmaktan, doğmatik uykudan veya gözü kapalı birşeylere inanmaktan bizi alıkoyacak zihinsel bir tavır alış olarak görmek yerinde olacaktır. Çünkü felsefede tümellik içeren bir yorumun, sorunları farklı açılardan dikkate almak suretiyle gerçekleştirildiğini ayrıca vurgulamak yerinde olacaktır.

Batı felsefesinin, özellikle Aydınlanma sonrasında, sorunlara yeni bir bakışla yaklaştığı görülmektedir². Newton sisteminin getirdiği zihinsel tavıralış ve alışkanlıkların, diğer bir ifadeyle Newtoncu paradigmanın özelliği, olayların rasyonel olarak analizlemesini ve çözümün de bu çerçevede aranmasını sağlamasıdır. Bu bakış açısı Avrupa'ya özgü bir tür yerellik olarak görülmektedir.

Rasyonelliğin, Aydınlanma ile ortaya çıkan ve Avrupa'ya özgü bir yerellik olduğu ileri sürülür; fakat bu özelliğin başka kültürlere kapalı olması hiç de gerekli değildir. Esasen normal koşullarda hiç bir toplum veya birey bu özelliğe karşı çıkmayı düşünmez. Gerçekten de siyasi bir sistem, toplumsal davranış ve tercihler, şehirleşme, ekonomik yapı hep rasyonelliğin bir uygulama alanı olmak durumundadır. Fakat sorun, bir kültürün rasyonelliğe kar-

² Bkz Ural, Ş., (2016), "Newton fiziği ve matematik"

şı çıkmaması değildir; onu kültürünün bir parçası haline getirmemesi veya getirememesidir. Rasyonellik, kültürün parçası haline getirilmedikçe de uygulama alanı bulamaz. Daha da kötüsü, hiç de arzu edilmeyen değerlerin kültürel tercihlere yön vermesinin önüne geçilemez. İsrâf, kültürümüzde hem günah hem de benimsenmeyen bir davranış biçimidir; fakat buna karşılık gösteriş de kültürümüze hiç de yabancı olmayan bir davranış biçimidir. Bireyler, idari ve sosyal yapı, “rasyonellik” ilkesini kültürün bir parçası haline getirip benimsemediği taktirde, lüks araçlar, gösterişli törenler büyük masraflarla yapılan organizasyonlardan kaçınmak da mümkün olamayacaktır.

Yerelliğin (yukarıda işaret edilen çerçevede) felsefeye yabancı olmaması, onun içeriğinin özenli bir şekilde sorgulaması için iyi bir gerekçedir. Böyle bir sorgulama bizi “yerel kültürler” ile “kültürel yerellik” arasındaki farkın gözden geçirilmesine götürebilir. “Kültür” kavramının içeriği, artmayı, çoğalmayı, değişmeyi öngörür; amaç yaşamak, hatta varolabilmek için gerekli koşulları oluşturmaktır. Fakat ilginçtir bir kültür, tam tersi özelliklere de sahip olabilir. Korumacı olmak adına değişime karşı direnmeyi de savunabilir. Elbette örf, adet ve alışkanlıklar gibi daha ufak (aile, mahalle, köy vb) toplumsal birimlerin davranış kalıplarını belirleyen antropolojik ve sosyal kurumlar, “kültür”ün sadece birer parçalarıdır: bu parçaların etkilerinin artması, kültürün genelliğinin ve kapsayıcılığının ortadan kalkmasına sebep olacaktır. Çok zor değişen, hatta belki de değişmemesi gereken bazı örf ve adetler, kültürün bir parçasıdır; ama onunla özdeş değildir. Bu sebeple de örf ve adet gibi her toplumda mevcut olan özelliklerinin ortadan kalkması hiç de gerekli değildir. Kaldı ki örf ve adetlerin rasyonel olması, onların umulan bir özelliği değildir; ama rasyonellik kültürün temel bir parçasıdır ve hatta olmak zorundadır. Aksi taktirde bir kültürün, başka

kültürler tarafından benimsenmesi, başka kültürleri etkisine alacak tümelliğe ulaşması veya kısaca bir medeniyet aşamasına geçmesi sözkonusu olamaz. Kültür, örf ve adetlere yaklaşım etkisi altında kaldıkça ister istemez yerelleşir; yani kültürel bir yerellik ortaya çıkar. Böyle bir yerelleşme, o toplumun kültürünü başka kültürler karşısında savunmasız hale getirir. Çünkü teknolojik, ekonomik, bilimsel, sosyal değişme ve gelişmenin talep ettiği yeni formlar oluşturulamaz, sonuçta da reaksiyoner ve yasaklamacı bir tavır ortaya çıkar. Kendini yenileyemeyen bir kültür, tümel ve global sorunları kavrayıp çözüm üretemeyecek, hakim kültür karşısında ister istemez çaresiz kalacaktır.

İslam Dünyası kendi yerelliği içinde kalarak Antikçağ medeniyetine kapıyı kapatsaydı, haklı olarak övündüğümüz kültürü, medeniyeti ve teknolojiyi ortaya koyamazdı. Burada önemli olan nokta, İslam dünyasının Antikçağ felsefe ve kültürüne kendini kapatmaması ve O'nu daha da ileriye götürebilmiş olmasıdır. Tarihi sürece bakıldığında kültür, medeniyet ve bilimdeki ilerlemenin hep felsefi etkinliklerle birlikte gerçekleştiği görülür. Felsefe, kültürün kurucu unsurlarından birisidir: özellikle yerellikten tümelliğe doğru bir gidişi olanaklı kılan bir araçtır. Bu süreç içinde üstlendiği görevlerden birisi, toplumsal sorunların teşhisinde ve tanımında rol oynaması, diğeri yerel değerlerin tümellik kazandırılmasına olanak vermesidir. Tam da bu noktada felsefeyi, yerellikten tümele gidişi sağlayan bir araç olarak kullanmak kaçınılmazdır. Böyle bir araç olmasaydı Antikçağ medeniyeti, İslam medeniyetine, o da Batı medeniyetine evrilmez, değişim ve ilerleme ortaya çıkmazdı.

Felsefenin toplumsal, hatta bireysel sorunlarla ilişkilendirilmesi, onun pratik kaygılara yönelik bir etkinlik olarak tanımlanıp sınırlandırılması anlamına gelmez. Çok iyi bilindiği gibi toplumsal sorunlar, nereden kaynaklandığı ilk

bakışta anlaşılamayan, tek bir sebebe bağlı olmayan, kolayca kavramlaştırılmayan, o çağa ve o topluma özgü olabilen, buna karşılık rastgele çözümlerin önerildiği özelliğe sahiptirler. Halbuki felsefe sorgulamaktır ve daha da önemlisi aynı konuda farklı cevapların üretilebilmesidir. İşte bu özelliği sayesinde felsefe, toplumsal kültürün dogmatiklikten kurtulup çözüm üreten bir özellik kazanmasına olanak verebilmektedir. Dolayısıyla felsefenin toplumsal işlevini dikkate almamak, onu sadece spekülâtif bir alan olarak görmeyi gerektirecektir. Felsefe, felsefe tarihinde öğretilen akımların, filozofların görüşlerinin toplamından ibaret değildir; yerellik, felsefenin tümelliğe yönelmesine, yani felsefe tarihini oluşturan akımların oluşmasına olanak veren yapısal bir ön koşuldur.

Bu noktada yerellik ve tümellik arasındaki ilişkiyi özenle ele almak gerekir. Felsefeyi sadece tümellik özelliği açısından tanımlamak onu değersizleştirecek ve deyim yerindeyse laf üreten bir etkinlik konumuna sokacaktır. Felsefeyi yerellekle özdeşleştirmek ise hem felsefenin bir ideoloji haline dönüşmesine hem de o toplumun kültürünün dogmatik ve tutucu bir özellik kazanmasına zemin hazırlayacaktır. Sonuçta toplum, felsefeyi bir düşman olarak görmek, onu sorunların asıl suçlusu olarak nitelemek, hatta yasaklamak gibi bir yanlışın içine kolayca girecektir. Bu gibi olumsuzlukları felsefenin bizzat kendisinin aşması, çözüm için kendi yöntemini geliştirmesi gerektiği düşünülebilir. Fakat bunun için öncelikle bir kısır döngünün kırılması gerekir. Bu kısır döngünün çıkış noktasında felsefeye değer vermemek, gereksiz, hatta tehlikeli bir uğraşı olarak görmek bulunmaktadır. Aksi takdirde felsefenin, siyasi, dini veya örneğin ekonomik bir otoritenin yardımıyla yolunu bulmaya mahkûm edilmesi kaçınılmazdır.

Her toplumun, dıştan bakıldığında, bir bütün olarak hareket ettiği düşünülür; ama bu bütünlük o toplumun iç

dinamikleri aracılığıyla belirlenir. Dolayısıyla öncelikle önemli olan, iç dinamiklerin sağlıklı olarak işlemesidir. Bu iç dinamiklerin sağlıklı ve gerçekçi bir şekilde topluma yön verebilmesi için felsefe kaçınılmaz bir öneme sahiptir. Sonucu tutuculuk olan ideolojik gettolaşma ancak felsefenin sorgulayan özellikleri sayesinde aşılabilir. Fakat daha önce bir toplum, kendi (yerel) kültürü çerçevesinde iç dinamiklerine etkin bir şekilde varlık kazandırmış olmalıdır.

Türk toplumuna bakıldığında, toplumsal dinamiklere yön verebilecek etkenlerin/iç dinamiklerin belirlenmesinin hiç de zor olmadığını düşünüyorum. Bu dinamiklerin arkasında örneğin Kutatgu Bilig'den, ibn Haldun'dan, Şeyh Edebali'den, Farabi'den, ibn Sina'dan, Yunus Emre'den, Mevlana'dan, Atatürk'den gelen değerler bulunmaktadır. Türk toplumu liyakate önem vererek varlığını sürdürmüştür. Esasen aksi de zaten mümkün olmazdı! Ancak liyakate dayalı bir devlet yapısında kalıcılık mümkün olabilir. Rasyonellik, aslında her toplumun vazgeçilmez bir referans noktası olmak durumundadır; çünkü liyakatin ve ehliyetin temel dayanağıdır.

Türk toplumunun mayasını oluşturan ve kendisine özgü dinamiklerine yön veren temel değerlerin **sevgi** ve **adalet** olduğuna inanıyorum. Bu tespitin en güzel örneklerinin Yunus Emre ve Mevlana'da bulunması aslında hiç de sürpriz sayılmamalıdır. Onlar sadece bir şair değildiler; onlar toplumu ayakta tutan dinamiklerini kavrayabilmişlerdir. Hegel'in (Felsefi Bilimler Ansiklopedisi'nin III. Cildi olan Tin Felsefesi'nde³) "aşılamayan Mevlana" demesi aslında "sevgi"nin felsefi boyutunun dikkatimizi çekmeyen yönüne yapılan vurgudur.

"Sevgi" ve "adalet" kültürel ve dolayısıyla yerel içerikli kavramlardır ama aynı zamanda tümelliğin de çıkış noktası durumundadırlar.

---

³ Bu bilgi için de Sayın Deniz Özen'e tekrar teşekkür ediyorum.

Öyle görünüyor ki bir toplumda yerelliğin tümelliğe dönüşebilmesi, bazı kavramların bilinen içeriklerinin yeniden tanımlanması, genişletilmesi veya bir ölçüde içeriğinin değiştirilmesini gerektirmektedir. Mevcut kavramların içeriklerini yeniden kurgulamak, çağın sorunlarının tanımlanabilmesine de olanak verebilir. Günümüzdeki değişimi yakalayabilmek için, bazı kavramların bir dönüşüme fazlasıyla maruz kalmaları gereklidir. Sevgi ve adalet gibi temel değerlerin içeriklerinin yeniden belirlenmesi kaçınılmazdır.

Teknoloji, tüketim olgusunu da beraberinde getirmektedir. Evet, insan her çağda aynıdır; korkuları, sevinçleri, özlemleri, benlikci yapısı hep varolagelmıştır. Ne var ki bu gibi duygularımız, teknolojik gelişimin tetiklediği tüketicinin, tüketicinin tetiklediği teknolojik gelişimin arasında sıkışıp kalmış ve içerikleri de değişmiştir. Teknolojik gelişimin bir yönüyle insanlığı tehdit etmesi hem korkuların, hem de getirdiği yeni olanaklar sayesinde sıradan ve yüzeysel sevinçlerin yaşanmasına sebep olmaktadır. Ortaya çıkan bu gibi karşıt olguları, eski kavramların içeriğini değiştirmeden anlamak mümkün görünmemektedir. Aslında günümüzde felsefenin dil analizine yönelmesi hiç de sebepsiz değildir. Çünkü değişim, kavramların içeriklerini de değişime zorlamaktadır. Buradan çıkan çok ilginç bir sonuç, dilin, ahlak dünyasının evi halini almasıdır.

Yukarıda da işaret edildiği gibi “adalet” kavramı öncelikle kültürel ve yerel özelliklere sahiptir. Bu kavram tarih boyunca hemen her toplumda kendine özgü bir yere ve ağırlığa sahip olmuştur. Fakat bildiği gibi adalet Türk toplumunda evrensel bir düzeni ve tanrısal gücü temsil etmektedir; bu sebeple de toplumun ve insan davranışlarının temelini oluşturma özelliğine sahiptir.

Ticaret hayatının alış-veriş üzerine kurulduğu dönemlerde adalet, sadece doğru tartı ile ilişkilendirilebilir.

Böyle bir toplumda söz konusu kavramının içeriği, uygulamada, ister istemez öncelikle ve özellikle alış-veriş hayatında kullanılan bir ilke konumunda olacaktır. Fakat günümüzde bu kavramın içeriğini, yeni başka kavramlarla ilişkili hale getirmek, zenginleştirmek ve ona yeni özellikler kazandırmak kaçınılmazdır. Bu gibi kavramların zamanla, hem ilişki içine girdiği kavramlar sayesinde yeni içerik kazanması hem de kavramların anlamına yeni içerikler kazandırması gerekir. Bu yapılmadığı takdirde, toplumun adalet anlayışı sadece tartıyı doğru yapmakla sınırlı kalacaktır. Sonuçta tarihi geçmişini ne olursa olsun bir kavramın kullanım alanı daralacak, iş göremez hale getirilmiş olacaktır.

Bazı kavramların, bir “referans kavramı” özelliği taşıdığı ve üst-söylem (meta-discourse) içinde yer aldığı söylenebilir. Bir referans kavramı, o toplumun yerel dinamiklerini biçimler; diğer bir ifadeyle o kültürün tercihlerini, yasaklarını belirler, olumlu ve olumsuz davranışları tayin eder. Bir toplumda örneğin “fayda” kavramı, başka bir toplumda “cinsellik” kavramı, diğer bir toplumda “çıkâr” kavramı bir referans kavramı özelliği taşıyabilir. Bu gibi kavramlar, diğer kavramlardan daha ayrıcalıklı bir konumda bulunurlar. Çünkü bireysel ve toplumsal davranışları yargılamak, tercihleri belirlemek, doğruları ve yanlışları ayırt etmek ayrıcalığına sahiptirler. Elbette her kavram gibi onların da belli bir sözlük karşılığı vardır; fakat diğerlerinden farklı olarak bu gibi kavramlar bir toplumun kültürel özelliklerini temsil ve karakterize ederler; bu sayede diğer kavramların anlamını belirleyen ve sonuçta ortak davranışı olanaklı kılan bir referans kavramı⁴ olarak kullanılırlar.

Dilsel alışkanlıklarımıza bağlı olarak bir kavramın işaret etme özelliği olduğunu düşünürüz; ve dolayısıyla da örneğin bir “kalem” kelimesi gibi “adalet” kavramının da

---

⁴ Ural, Ş., (2017), “solipsist açıdan nesne kavramı”

birtakım özelliklere işaret ettiğini kabul ederiz. Ne var ki “adalet” gibi referans kavramlar şüphesiz tarihsel bir içeriğe sahiptirler; ama zaman içinde yepyeni anlamlar da yüklenebilirler. Dolayısıyla örneğin “adalet” kavramlarının içeriğini bir toplumun sadece tarihsel geçmişindeki kullanımını dikkate alarak değil, karmaşık ekonomik ilişkiler, doğanın korunması, vatandaşlık hak ve hukuku, görev ve sorumluluğu ya da “şehir” kavramı gibi birbiriyle ilişkisiz gibi duran olguları dikkate alacak şekilde içeriğini genişletmek gereklidir. Böyle bir sürecin bir içerik değişikliği gerektirdiğini fark etmemek, örneğin “adalet” kavramının yanlış anlaşılmasına ve dolayısıyla adaletin yanlış yorumlanmasına ve sonuçta yanlış uygulamalara sebep olacaktır; çünkü bir üst-söylem özelliği taşıyan bir kavram, yukarıda da işaret edildiği gibi, belli bir toplumda (bireysel ve toplumsal) davranışlar için bir referans değeri taşır ve o toplumu karakterize eder. Bu tür kavramları sadece işaret etme (indication) özelliği aracılığıyla tanımlamak, bu içeriklerinin değiştiğini veya değişmesi gerektiğini fark etmemek son derece sakıncalıdır. Bu tür bir kavramların içeriklerini farklı bir bakış açısıyla sorgulamak ve keşfetmek gerekir; çünkü üst-söylem özelliği taşıyan kavramlar, diğer kavramların içeriğini de belirler ve bu yolla o toplumun kültürünü karakterize eder, iç dinamiklerine yön verirler. Örneğin “iyilik”, “yardımseverlik” gibi “çıkarıcılık” da bir toplumda bir üst-söylem olarak toplumsal ve bireysel değerlere içerik kazandırabilir. Sonuçta, örneğin çıkarıcılığı bir üst söylem olarak benimseyen toplumlarda kişisel menfaatleri her şeyin üstünde gören bir tutum, normal bir davranış biçimi olarak kabul görür. Kavramlar farklı toplumlarda farklı şekillerde de anlaşılabilirler; bu fark, toplumlararası kültürel özellikleri karakterize eder. Örneğin “iyilik” kavramı belli bir toplumda maddi bir yardımda bulunmak şeklinde, diğer bir toplumda ise öncelikle kişinin

eğitimine olanak veren koşulları sağlamak şeklinde anlaşılabılır. Yoksul bir toplumda iyilik, bireysel tercihlere bağlı kişiler arası yardımlaşma, ama sağlıklı bir sosyal yapısı olan toplumlarda ise kurumsal bir içerik çerçevesinde dşünülr. Burada vurgulanması gereken bir nokta, üst-söylem özelliği taşıyan bir kavram, sadece farklı toplumlarda değil aynı bir toplumda bile zamanla farklı bir içeriğe sahip olabilir. Bu değişimin dikkate alınmaması, tarihsel bir kavramın içeriğinin aşınması, işlevini yitiren özelliklerin hala kullanılmasıyla sonuçlanacaktır. Sonuçta toplum, referans kavramlarını, içi boşaltılmış haliyle kullanacaktır. Örneğin iyilik yapmak, kurumsal yapının iyileştirilmesini içermedikçe, bireylerin insafına kalacaktır. Sonuçta da böyle bir kavram, tarihsel geçmişi ile sınırlı kalacak şekilde anlaşıldıkça, içeriği daraltılmış hatta boşaltılmış bir üst-söylem kavramı halini alacaktır. Bu durum kültürel bir zayıflamaya ve giderek yozlaşmaya dönüőecektir. Kavramların, özellikle referans kavramların görevlerinin anlaşılması, içeriklerinin değişimindeki olumlu ve olumsuz yönlerin tespiti, olması veya olmaması gereken özelliklerin tartişılması ancak felsefenin ama özellikle yerelleşmiş bir felsefenin sınırları içinde ele alınabilir.

Her toplumun şüphesiz kendine has ahlaki değerleri vardır; bu değerlerden yoksun bir toplum da düşünülemez. Fakat sorun, bu değerlerin içeriklerinin o toplum tarafından nasıl oluşturulduğu, değişen koşullara nasıl uyarlandığıdır. İyi bir insan adil bir insan olmak durumundadır; fakat adalet, günümüz koşullarına bağlı olarak örneğin iş ahlakı ve vergi vermek açısından veya birey ve doğa, toplum ve doğa, devlet ve şehir, şehir ve doğa gibi sayısız yeni sarmal ilişkiler açısından tanımlanmadıka bireylerin kendi vicdanlarını rahatlatmak amacından öte işlevi olmayan bir araç haline gelecektir. Sonuçta “iyilik”, “adalet” gibi kavramların o toplumda üst-söylem olma özellikleri görü-

nüşte kalacaktır; çünkü içleri boşalacak ve işlevsizleşeceklerdir.

Toplumumuzda “adalet” kavramı hem zengin bir tarihsel arka plana sahiptir hem de kültürel içerikli yerel bir kavramdır. Ama “adalet” kavramı aynı zamanda çağımızı karakterize edebilecek bir tümelliğe de sahiptir. Bu noktada şöyle bir soru sorabiliriz: Bir kavramın verilebilecek en ideal tanımı, kişilerin olaylara (özellikle de kişisel ve yerel olanlara) bakışını değiştirebilir mi? Bu sorunun cevabı açıkça “hayır” olmalıdır; çünkü bireyler kavramlara kendi dışlarında bir varlık kazandırmak, kişisel çıkarları söz konusu olunca kendilerini ustaca kandırmak, tarihte olup bitenlere hayranlık duyma ama sorumluluklarını dikkate almamak gibi alışkanlıklara sahiptirler. Dolayısıyla bir kavram, ne kadar iyi tanımlanmış ve -görünüşte- benimsenmiş olursa olsun, bu gibi tanımları bireyler kendi davranışlarına yansıtmadan başkalarını eleştirmek amacıyla kullanabilirler. Özellikle de değişen sosyal ve ekonomik koşullara geleneksel kültürel değerlerin ayak uyduramaması durumunda, bir kavramın verilecek her tanım işlevsiz kalacak, toplumlara ve bireylere yol gösterici olamayacaktır.

Her çağ birey ve toplum için yeni sorunlar getirir. Geleneksel toplumlar, yeni sorunları aşmada genellikle bilinen eski yöntemleri kullanırlar. Bu yöntemleri kullanmak için tarihi örneklerle sarılırlar. Fakat böyle bir süreçte, geleneksel kültür formlarının yeni yaşam tarzına olan yabancılığı pek dikkati çekmez. Yeni yaşam tarzları, büyük ölçüde toplumların sosyal, ekonomik ve teknolojik değişimlerine bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Geleneksel kültür, bu değişikliklerine bağlı olarak ortaya çıkan yeni yaşam tarzlarıyla bir uyum sorunu yaşayabilmektedir. Ekonomik ve teknolojik gelişmenin getirdiği değişim, her toplumun geleneksel kültürüyle bazen çatışmakta ama genellikle ye-

ni değerler talep etmektedir. Bu sorunun toplumumuzu doğrudan ve yakından ilgilendirdiğini biliyoruz.

Özellikle ekonomik ve teknolojik değişimi gerçekleştirmiş olan toplumlar yeni yaşam biçimini ve kültürel değerleri bir süreç içinde oluşturmuşlardır. Bu değişim, eskiden kopmadan uzun bir süreç içinde ve yavaş yavaş gerçekleşmiştir. Bu değişimi felsefede yerellik ve tümellik açısından görmek de mümkündür.

Bugünün Batı dünyası Ortaçağ'dan itibaren mevcut yerel değerlerini oluşturmuştur. Bilindiği gibi bu yerel değerlerin oluşumunda İslam dünyasının önemli bir yeri vardır. Benzeri bir durum İslam dünyası için de geçerlidir; nitekim İslam dünyası, kendisine ne kadar yabancı olsa da, Antik Yunan kültürünü, başta felsefe olmak üzere, tanımaya, öğrenmeye girişmiş ve kendi değerlerini onunla hesaplaşarak oluşturmuştur. Bugün yeni teknolojilerin ve ekonomik ilişkilerin getirdiği değerler tüm dünyada Çin, Hindistan ve Asya gibi bölgelere yayılmış değil midir? Bu geleneksel kültürler, değişime direnmek yerine, kendi yerel formlarını oluşturma yolunu seçmişlerdir. Bu durum, "felsefe ve yerellik" konusunun altının özenle çizilmesini gerektirmektedir: felsefe, yerellik/tümellik ilişkisinde tek boyutlu bir işleve sahip değildir. Felsefenin çok önemli bir özelliği, yerelin tümele evrilmesine ve tümel olanın yerelleştirilmesine olanak veren bir araç olmasıdır. Çünkü geleneksel kültür formları yeniyeye karşı direnmekte, kendini yok etme pahasına da olsa ona kendini kapatabilmekte ve yeniyeye karşı düşmanca bir tutum izleyebilmektedir. Bu sorunun aşılmasında, felsefenin kullanılması kaçınılmazdır. Aslında değişen sosyal ve ekonomik koşullara geleneksel kültürel değerlerin ayak uyduramaması son derece olağandır; sorunun aşılması, kültürel değerlerin felsefi sorgulamaya açık olmasıyla sağlanabilir. Günümüzde geniş bir coğrafyaya yayılmış olan Türk kültürü hem ortak birçok

özelliğe sahiptir, ama aynı zamanda aralarında birçok farklar da bulunmaktadır. Benzeri durum İslam dünyası için de geçerlidir. Müslüman ülkeler arasında hem bir ortaklık hem de bir yerellik çok belirgin bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Her toplum, günümüz hâkim kültürüne düşmanca tavır alarak değil, ancak kendi yerel değerleri aracılığıyla onu bünyesine uygun hale getirebilir.

Felsefe şüphesiz sihirli bir değnek değildir ve kişisel veya toplumsal bir sorunun çözümünü de tek başına sağlayamaz. Bir toplum, özellikle bilimsel çalışmaları gerçekleştirecek kurumları sağlıklı bir şekilde kurup işletemiyorsa, teknolojik gelişmeleri sağlayacak altyapıyı oluşturmuyorsa felsefenin tek başına herhangi bir çözüm üretebilme olanağına sahip olduğu söylenemez. Kurumların toplumsal tavır alışlarla ilişkili olduğunu, felsefenin ise bireysel eğitimin bir parçası olduğunu, kültürün ise kurum/birey ilişkisini biçimlediğini bu noktada dikkate almak yerinde olacaktır. Dolayısıyla felsefenin işlevi, bireylerin eğitimine ve giderek kültürün gelişmesine olanak vermek olabilir. Dolayısıyla da sorun, felsefenin işlevini doğru anlamak ve bu doğrultuda hareket edebilmektir.

Felsefenin işlevinin doğru anlaşılabilmesi için yerellik/tümellik ilişkisinin karşılıklı olduğunu özellikle dikkate almak gerekir. Bir toplum kendi yerel sorunlarına tümellik içeren bir bakışla yaklaşmadıkça kendi kültürünü geliştiremez ve sonuçta kaçınılmaz olarak hakim kültürün etkisine girer. Bu noktada yerel kültürün, kendini korumak amacıyla yasaklayıcı, baskıcı ve kendi içine kapanan bir özellik kazanması sürpriz olmayacaktır. Kendi içine kapanan bir kültür, giderek çağın sorunlarına yabancılaşacak ve bireylerin ihtiyaçlarına cevap veremez hale gelecektir. Kültürün temel özelliği, artmayı, yenilenmeyi ve çoğalmayı içermesidir; bu sayede bireyler ve toplum, ihtiyaç duyulan gelişme, değişim veya yenilenmeyi kendi temel ilkeleri

çerçevesinde gerçekleştirebilir. Aksi taktirde kültür, gelişimi sözde talep eden ama arka planda eskiye özlemi ifade eden bir yapıya bürünecektir. Bu kısır döngünün kırılabilmesi için felsefeyi sahip olduğu tümellik özellikleriyle kullanabilmek, ama yerel sorunlarla arasındaki bağıntıyı da kurabilmek gerekir.

Böyle bir ilişkinin kurulabilmesinde felsefenin en bilinen özelliği, sorgulayan bir yapıda olması dikkate alınmalıdır. Bu özellik, bir kültürün kendini yenilemesi için zorunlu bir koşuldur; çünkü toplumsal sorunları çözebilmek için, önce onları tanımlamak gerekir. Halbuki toplumsal sorunları çıplak gözle algılamak, onları ölçüp biçmek veya bir aletle ne olduğunu tespit edebilmek imkanı yoktur; hatta daha kötüsü, yanlış teşhislerin sonu gelmez kavgalara, çıkar çatışmalarına, zayıflayan ve uluslararası boyutta kışkırtmalara açık bir ortamın doğmasına kolayca sebep olması kaçınılmazdır. Bu noktada felsefi sorgulamanın yeri doldurulamaz ayrıcalıklı bir özelliğe sahip olduğunu hatırlamak yerinde olacaktır. Çünkü felsefe sorgulayan, ama daha da önemlisi aynı bir soru veya sorun karşısında farklı cevaplar verebilen bir yapıya sahiptir. Böyle bir özelliğin, açıktır ki, sorunların önce teşhis ve tespit edilebilmesinde sonra da onlara çözüm aranmasında son derece önemli bir yeri vardır.

Her bilgi sistemi, kendi doğrularını, kendi kural ve yöntemleri aracılığıyla kullanır ve bu çerçevede sorulara cevap bulmak ister. Bilimin önde gelen özelliklerinden birisi, kendi yöntemlerine uyulması kaydıyla, herkesin doğru olarak kabul edeceği cevapları aramasıdır; vahiy, teolojik doğruların kaynağıdır. Bireyler günlük yaşamda kendi kabullerine göre tercihlerine yön verirler. Bu tutum, herhangi bir alanda, sistemli bilgi oluşturabilmek için kaçınılmazdır. Bilimi dogmatizmden, hatta ideolojik bir yapıya bürünmekten alıkoynabilecek özellik, onun gelişim içinde

olmasıdır. “Gelişim içinde olmak”, her türlü bilgi sisteminin bünyesine uygun olmak kaydıyla, kaçınılmaz bir özelliktir. Gelişimin olmadığı yerde fanatizm, dogmatizm, ideolojik saplantılar ortaya çıkmaktadır. Özellikle de bilim ideolojisi, dini inançlar fanatizme kolayca dönüştürülebilmektedir. Her iki bilgi sistemi, gerek bireysel gerek toplumsal yaşantının temel kurucu unsurlarıdır; buralardaki aksaklıklar, gözle görülemeyen, bir aletle ölçülüp biçilemeyen toplumsal sorunların kısır bir döngü içine girerek çözümsüzlüğe sebep olmasıyla sonuçlanabilir. Çözüm, felsefenin aynı bir soru veya sorun karşısında farklı cevaplar verebilme özelliği bir kenara bırakılarak elde edilemez; çünkü çok açıktır ki, sorunun çözümü, önce sorunun doğru tanımının verilebilmesine bağlıdır. Bunun için de öncelikle farklı cevapların -farklı çözüm önerilerinin- ortaya konulmasına ihtiyaç vardır. Dikkat edilirse böyle bir süreç, tek bir çözüme sapanmadan, önce sorunun bir irdelemesinin yapılmasını gerektirmektedir. Bu tarz bir irdelemenin, kültürel bir sorunla ilgili olduğunu, dolayısıyla da bir gemi veya yol yapmaktan farklı bir zihinsel tavır alış gerektirdiğini, karlı bir ticari yatırımdan söz edilmediğini özellikle vurgulamak yerinde olacaktır.

Bu noktadan itibaren, felsefenin pek dikkati çekmeyen diğer bir özelliğinden söz edebiliriz. Felsefe, bilginin içselleştirilmesine olanak veren bir araçtır. Bilginin içselleştirilmesi, hazır bulunarak kabul edilen bilgileri, her bireyin (felsefi bir) eleştiri süzgecinden geçirip kendine göre yorumladıktan sonra benimsemesidir.

Her birey, belirli bir kültür ortamına doğar; dini ve millî değerler bu ortamın temel dayanaklarıdır. O çağın siyasi, ekonomik, teknolojik ve sosyal özellikleri de bireylerin değerlerini biçimleyebilen diğer etkenlerdir. İnsan bir değerler dünyasında yaşar ve bu değerler her bireyin düşüncelerini ve kabullerini tanımlar; bireyler davranışla-

rına ve tercihlerine bu çerçevede yön ve biçim verirler. Çok iyi bilindiği gibi, bu değerler bireyleri kolayca fanatizme itebilmektedir. Bunu önlemenin yolu, bireylerin hazır bulduğu değerleri içselleştirmeleridir. Felsefe bu sürecin gerçekleştirilmesinde kullanılacak yegane araçtır. Çünkü sorunun farklı şekillerde cevaplandırılması zaten onun temel özelliklerinden birisidir. Her birey, benimsediği felsefi bir söylemi, ister istemez kendine göre oluşturur: her felsefi söylem, bir sorgulama sonucunda filozofun kendine göre verdiği cevaplarla oluşturduğu sistematik bütünlüktür. Bir filozofun söylemini veya bir felsefi sistemi benimseyen her birey de bu sorgulamaları kendine göre yapmak durumundadır. İşte bu özellik, bilginin içselleştirilmesine olanak verir.

Felsefe okumak ve öğrenmek isteyen birisi, felsefe kitaplarından öncelikle bir filozofun felsefi görüşünün ne olduğunu öğrenmek durumundadır. Biraz daha ayrıntılı bilgi elde etmek isteyen kimse, ilgisini çeken filozofun eserlerini okumak suretiyle, görüşlerini öğrenme yoluna gidecektir. Bir filozofun görüşleri, sistematik bir bütünlük oluşturan bir tür hesaplaşma olarak da düşünülebilir. Bu yargılar bütünlüğünü, yani hesaplaşmayı her filozof kendine göre yapar. Bu yargılar bütünlüğü, bu sistematik yapı, o filozofu okuyan, anlamak ve benimsemek isteyen tarafından aslında yeniden oluşturulur; diğer bir ifadeyle, o filozofu anlamak isteyen ve daha da önemlisi o filozofu benimseyen her birey tarafından yeniden inşa edilmek, yani içselleştirilmek durumundadır. İşte bu süreç içinde zihinsel bir alışkanlık, bir tavır alış veya eleştirel düşünüş olarak nitelendirilebilecek felsefi bir yaklaşımı barındırır. Bu sayede bireyler, içine doğdukları değerleri yeniden inşa etmek; kendi bilgi ve yetenekleri çerçevesinde ve sürekli gelişim içinde yeniden yorumlamak, yani onları içselleştirmek olanağı elde edebilirler. İçselleştirilemeyen, eleştiri-

rel bir gözle ele alıp bireyin kendine göre inşa edemediği değerler kolayca fanatik bir özellik kazanacaktır.

Dikkat edilirse bu sonuç, dini değerlerin kendisinin sorgulanmasına değil, bireylerin onları nasıl anlamaları gerektiğine ilişkindir ve daha da önemlisi felsefenin kendisine yönelik yanlış anlamaların da önüne geçmek özelliği taşımaktadır. Biliyoruz ki bugünkü İslam coğrafyasında felsefe gerektiği kadar itibar görmemektedir. İçselleştiremeyen İslamiyet, yönlendirilmeye açık hale gelmekte, sonuçta fanatik bir tutuma evrilmektedir.

Sorunun çözülmesinin kısa ve çabuk sonuç verebilecek bir yolu yoktur; çözüm önerileri ileri sürmeden sanırım önce nereden başlanması gerektiğine karar vermek gerekmektedir. Felsefeye karşı düşmanca bir tavır alış, her türlü çözümün baştan yok farz edilmesi anlamına gelecektir. İslam dünyası Antikçağ felsefesine olağanüstü değer vermiş, buradan elde ettiklerini kendi soru ve sorunlarını çözmek için kullanmıştır. İlginçtir, Hıristiyan Ortaçağı da İslam dünyasında gerçekleştirilen başarılarla sırtını dönmemiştir. Sahip olduğu bütün düşmanca duygulara rağmen, İslam dünyasının başarılarından yararlanmış; diğer bir ifadeyle kendi teolojisini içselleştirmiştir. Hiç şüphesiz burada söz konusu olan, felsefenin sahip olduğu eşsiz özelliklerin kullanılmasıdır. Ne İslam düşüncesi Antikçağ düşüncesine evrilmiş ne de Hıristiyan düşüncesi İslamiyet'in kopyası olmuştur. Kültür, yukarıda da işaret edildiği gibi, artmak, çoğalmak ve bu sayede kendini yenilemek durumundadır. Ancak bu şekilde bir kültür ayakta kalabilir, yeniliğin ve gelişmenin taşıyıcısı olabilir, sonuçta bireylerine ihtiyacı olan yerel çözümler sunabilir.

Bazen yeniden başlamak, eskiyi tamir etmekten daha kolaydır. Aslında Yeniçağ felsefesi Batı dünyası için yeni bir başlangıç durumundadır. Günümüz Batı düşüncesi, Antikçağ felsefesinin, İslam dünyasının bu felsefeye katkıla-

rının, ama aynı zamanda Newton fiziği ve onun felsefedeki izdüşümü olarak niteleyebileceğimiz Kant felsefesinin yeni bir sentezidir. Buradaki vurgu, Newton/Kant sentezinin aslında yepyeni bir bakış açısı getirmiş olduğu üzerindedir. Açık söylemek gerekirse İslam dünyası bu dönüşümü henüz gerçekleştirebilmiş değildir. Hıristiyan dünyası, Ortaçağ'dan getirdiği birçok malzemeyi kullanmış ama eskiyi onarmak yerine yeni bir bina yapmıştır.

Yukarıda da ele alındığı gibi, felsefi bir kurgunu oluşmasında, tümellik ve yerellik arasında bir etkileşim vardır. Bu etkileşim tümel olanın yerel sorunların çözümüne olanak vermesi, yerel sorunların ise tümellik kazanacak şekilde işlenmesi anlamına gelmektedir. Yerel ve yeni olan sorunlar eski sorunlardan farklı olmasaydı zaten kendiliğinden çözülür ve bir sorun olarak ortaya çıkmazlardı; ama yeni sorunların geleneksel bakış ile hiçbir ilgileri olmasaydı, belki de sorun olma özelliği taşımazdı: çünkü zaten çözüm kendiliğinden ortaya çıkardı. Bu açıdan bakıldığında sorun denilen şey, aslında yeninin eskiyle olan uyumsuzluğundan başka bir şey değildir. Dolayısıyla çözüm için hem o toplumun kültürel geçmişini dikkate almak hem de yeni yöntemler, yollar, ilkeler kullanmak gerekir. Geçmiş dikkate almadan, ama yeni bir felsefi bakış da ortaya koymadan kültürel sorunlara çözüm bulmanın tarihsel bir örneğini göstermek sanırım mümkün değildir. Felsefi bakış ve içerikten yoksun çözümler, yani içselleştirilmemiş ve dolayısıyla güncellik barındırmayan çözümler kolayca duygusal, fanatik ve hayali bir özellik kazanacaktır. Bunun sonucunda toplum ve bireyler, düşmanca tavır içine girerek, kendilerini korumaya çalışacaklardır. Düşmanca bir tavır üzerinden olup biteni görmek, düşüncenin yerini duygulara terk etmesi demektir. Elbette duyguların harekete geçirilmesi çözümün bir parçası olabilir; ama sadece duygularla hareket etmek de asıl sorunun göz ardı

edilmesiyle sonuçlanmaktadır. İçselleştirilemeyen bilgi çözümün değil sorunun bir parçası haline gelecektir.

Yeniçağ, sorunların yeni bir felsefi bakışla ele alınıp çözümün de bu noktadan hareketle oluşturulmasına tipik bir örnektir. Yeniçağ'ın bizi ilgilendiren özelliği, Aristotelesci bilim anlayışının yerine Newtoncu bilim anlayışının geçmesi, bu sürecin de kökten bir paradigma değişimi olarak gerçekleşmiş olmasıdır. Bu dönemi karakterize eden tümellik, yukarıda da işaret edildiği gibi rasyonelliktir ve "akıl çağı" olarak tüm Batı dünyasını kapsamaktadır; yerellik ise, bu toplumun bireylerinin günlük yaşamında Yeniçağ felsefesinin değerlerini kullanabilmeleridir. Bu durum, sağlıklı işleyen kurumlar aracılığıyla birey ve toplum ilişkisinin düzenlenmesine de tipik bir örnektir. Yeniçağ felsefesinin rasyonelliği ve günümüzdeki yansımaları elbette çeşitli yönlerden eleştirilebilir. Fakat bu eleştirinin, sorunları tespit etmek ve çözümünde rasyonelliğin yok farz edilerek yapılmasının da savunulabilir bir tarafı olmayacaktır. Çünkü teknik ve teknolojik olarak, sosyal kurumların işleyişi olarak, refah düzeyi, eğitim seviyesi ve bireylerine sağlamış olduğu her türlü olanaklar açısından bakıldığında, ulaşılmış olan mevcut durumun rasyonel bir bakış ve tutumla ilişkisi görmemezlikten gelinemez. Esasen yukarıda da işaret edildiği gibi Ortaçağ'da İslam ve Hıristiyan dünyalarında veya sonraki dönemlerde karşımıza çıkan parlak medeniyetler, hep kendi dışlarında, hatta kendilerine düşman konumundaki toplumlarından aldıklarını ileri götürmek suretiyle bilinen başarılarını ortaya koymuşlardır. Felsefe, bir kültüre yabancı değerlerin o kültür tarafından kullanılabilir hale dönüştürülebilmesini sağlayabilecek yegane araçtır. Felsefi tartışmalar/sorgulamalar aracılığıyla içselleştirilemeyen kavramlar, o kültürün kendi bakışını oluşturamamasına ve toplumun dogmatik bir reaksiyonerliğe sürüklenmesine ko-

layca sebep olacaktır. Unutulmamalıdır ki felsefi tartışmaların yapılmadığı yerde toplumun bireyler eliyle dogmatizme sürüklenmesi söz konusu olabilmekte, bu da toplumun geleneksel kültürünün aşınmasıyla sonuçlanabilmektedir. Kültürel aşınma; geleneksel kültürün, toplumsal değişim, teknolojik ve bilimsel gelişim sonucunda ortaya çıkan bireysel ihtiyaçlara/bireysel sorulara cevap veremez hale gelmesidir. Felsefinin bir toplumun kültürüne olan eşsiz katkısı, yerel sorunlara getirilen çözümlerin bir sonraki adımda tümelik içeren kavramlar haline dönüştürülmesinde oynadığı roldür. Düşünce tarihi, bir yönüyle bu dönüştürmenin tarihidir; yukarıda adı anılan (J. Locke, I. Kant, W. Hegel, Pozitivist) düşünürler aslında yerel sorunların insanlık tarihini biçimleyen kavramlar haline dönüştürülmesine birer örnektir. Felsefenin bir toplum için önde gelen önemi, yerel değerlerin, tümel değerler haline dönüştürülmesini sağlamasıdır. Ancak böyle bir dönüşüm sayesinde bir toplumun kültürü diğer toplumlar açısından değer kazanabilir. Toplumumuzun temel değerleri konusunda olan ve günümüz dünyasında fazlasıyla yokluğu hissedilen özellikle “adalet” ve “sevgi” kavramlarının tümelik içeren yorumuna gerek olduğu apaçık ortadadır.

Not: Metnin ilk basımını okumak ve değerlendirmek lütfunda bulunan meslektaşlarım Prof. Dr. Zekai Şen’e, Prof. Dr. Celal Türer’e ve Prof. Dr. Hakan Poyraz’a; bu genişletilmiş ikinci baskısı için de Prof. Dr. Durmuş Günay’a teşekkürlerimi sunuyorum. Elbette her türlü hata şahsıma aittir.

Kaynakça

- Hegel, G. W. F., Tüze Felsefesi, (çev. Aziz Yardımlı), İdea Yay. 2013
- Ural, Ş. "Felsefede Yerellik (Mümkün ve Gerekli midir?)" Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi II. Uluslararası Felsefe, Eğitim, Sanat ve Bilim Sempozyumu, Muğla 2017, ss. 1711-1718.
- Ural, Ş., "Newton Fiziği ve Matematik", Bilim Tarihi ve Felsefesi: Tarih ve Problemler, Yayına hazırlayan: Doç. Dr. Ömer Bozkurt, Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, Mardin, Aralık 2016, ss. 373-382.
- Ural, Ş., "Solipsist Açından «Nesne» Kavramı", VI. Mantık Çalıştayı Kitabı, Yayına hazırlayanlar: Vedat Kamer, Şafak Ural, Mantık Derneği Yayınları, İstanbul, Aralık 2017, ss. 393-404.